כיתה י' | תושב"ע · משנה | שיעור 2 מתוך 3 | 45 דק' | בבא מציעא ד, י; ד, יב

"כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים": יושר במילים ובמסחר

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משנה י בפרק ד של בבא מציעא, ויסבירו מהי אונאת דברים בעזרת שלוש הדוגמאות שבה.
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב למה בפסוק על אונאת דברים נאמר "ויראת מאלהיך".
- התלמידים יקראו את משנה יב ויזהו בה מקרים של הטעיה במסחר: ערבוב פירות, "גונב את העין" ו"אין מפרכסין".
- התלמידים ינתחו מחלוקת: האם חנווני שמחלק ממתקים לילדים או מוריד מחיר פוגע במתחרים?

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה ההבדל בין מי שנותן, מי שהוגן ומי שרק לא עובר על החוק?

השיעור השני שואל: אפשר לפגוע באדם בלי לגעת בכסף שלו? ומתי שיווק הופך להטעיה?

🧪 פתיחה

מקריאים שלושה משפטים קצרים: "כמה עולה הנעל הזו?" (בלי כוונה לקנות); "אתה? אתה הרי היית הכי גרוע בכיתה"; "תשאל את דני, הוא בטח יודע" (כשיודעים שהוא לא יודע). שואלים: מה משותף לשלושה? מי נפגע ואיך? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

משנה י פותחת בהשוואה: כמו שיש אונאה בממון (מחיר לא הוגן), יש אונאה בדברים, כלומר פגיעה במילים. הדוגמאות: לשאול מחיר בלי כוונה לקנות (ולעורר אצל המוכר תקווה סרק), להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים, ולהזכיר לבן גרים את מעשי אבותיו.

הרע"ב מסביר למה בפסוק "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ" נאמר "ויראת": באונאת דברים רק לבו של המדבר יודע "אִם לָרָעָה מִתְכַּוֵּן אִם לְטוֹבָה". אין בית משפט שיכול לבדוק כוונה, ולכן האחריות היא מול הקב"ה. בשאלות הבגרות חוזר הדיון למה אונאת דברים חמורה מאונאת ממון.

משנה יב עוברת למסחר. תגר רשאי לערב פירות מכמה גרנות, כי ידוע שהוא קונה מאנשים רבים, אבל לא "מִתְכַּוֵּן לְעָרֵב" כדי להטעות. חכמים מתירים לחנווני לחלק קליות ואגוזים לילדים ולהוריד מחירים (ואף

אומרים עליו "זָכוּר לָטוֹב"), אבל אסור לברור רק את השכבה העליונה, "כְּגוֹנֵב אֶת הָעַיִן", ו"אֵין מְפַרְכְּסִין", אין מייפים סחורה כדי להסתיר את מצבה.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, בבא מציעא פרק ד, משנה י

כְּשֵׁם שֶׁאוֹנָאָה בְּמֶקַח וּמִמְכָּר, כָּךְ אוֹנָאָה בִּדְבָרִים. לֹא יֹאמַר לוֹ בְּכַמָּה חֵפֶץ זֶה, וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לִקַּח. אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמַר לוֹ זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים. אִם הוּא בֶּן גֵּרִים, לֹא יֹאמַר לוֹ זְכֹר מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב) וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ:

משנה, בבא מציעא פרק ד, משנה יב

הַתַּגָּר נוֹטֵל מֵחֲמֵשׁ גְּרָנוֹת וְנוֹתֵן לְתוֹךְ מְגוּרָה אַחַת. מֵחֲמֵשׁ גִּתּוֹת, וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּטָּם אֶחָד. וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְהֵא מִתְכַּוֵּן לְעָרֵב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לֹא יְחַלֵּק הַחֲנָוָנִי קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִין לַתִּינוֹקוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַרְגִּילָן לָבֹא אֶצְלוֹ. וַחֲכָמִים מַתִּירִין. וְלֹא יִפְתַּח אֶת הַשָּׁעַר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, זָכוּר לָטוֹב. לֹא יָבֹר אֶת הַגְּרִיסִין, דִּבְרֵי אַבָּא שָׁאוּל. וַחֲכָמִים מַתִּירִין. וּמוֹדִים שֶׁלֹּא יָבֹר מֵעַל פִּי מְגוּרָה, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא כְּגוֹנֵב אֶת הָעַיִן. אֵין מְפַרְכְּסִין לֹא אֶת הָאָדָם וְלֹא אֶת הַבְּהֵמָה וְלֹא אֶת הַכֵּלִים:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, י

כָּךְ אוֹנָאָה בִּדְבָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה) וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, זֶה נֶאֱמַר בְּאוֹנַאַת דְּבָרִים שֶׁאֵין טוֹבָתָן וְרָעָתָן מְסוּרָה לְהַכִּיר אֶלָּא לְלִבּוֹ שֶׁל מְדַבֵּר שֶׁיּוֹדֵעַ אִם לָרָעָה מִתְכַּוֵּן אִם לְטוֹבָה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, יב

וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתְכַּוֵּן לְעָרְבָן. לְהוֹצִיא קוֹל לִקְנוֹת הָרֹב מִמָּקוֹם מְשֻׁבָּח וּלְעָרֵב בּוֹ מִמָּקוֹם אַחֵר, וּשְׁכֵנָיו סְבוּרִים שֶׁכָּל הַפֵּרוֹת מֵאוֹתוֹ מָקוֹם:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, יב

וְלֹא יִפְתַּח אֶת הַשָּׁעַר. לְמִכֹּר בְּזוֹל. מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַרְגִּיל לָבֹא אֶצְלוֹ וּמְקַפֵּחַ מְזוֹנוֹת חֲבֵרָיו:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, יב

זָכוּר לָטוֹב. שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אוֹצְרֵי פֵּרוֹת מוֹכְרִין בְּזוֹל. וְכֵן הֲלָכָה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, יב

שֶׁלֹּא יָבֹר מֵעַל פִּי הַמְּגוּרָה. לְמַעְלָה לְהַרְאוֹת יָפוֹת, וְאֶת הַפְּסֹלֶת שֶׁבְּתוֹכוֹ לֹא בָּרַר:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא מציעא ד, יב

מְפַרְכְּסִין. מְתַקְנִין וּמְיַפִּין:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "כְּשֵׁם שֶׁאוֹנָאָה בְּמֵקַח וּמִמְכָּר, כָּךְ אוֹנָאָה בִּדְבָרִים"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: בפסוק נאמר "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ", כי באונאת דברים רק המדבר יודע, כלשון הרע"ב "שֶׁיּוֹדֵעַ אִם לָרָעָה מִתְכַּוֵּן אִם לְטוֹבָה".

📜 **כתוב:** "וְלֹא יִפְחֹת אֶת הַשָּׁעַר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, זָכוּר לָטוֹב"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: רבי יהודה חושש שהוא "וּמְקַפֵּחַ מְזוֹנוֹת חֲבֵרָיו"; חכמים: "שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אוֹצְרֵי פֵּרוֹת מוֹכְרִין בְּזוֹל. וְכֵן הֲלָכָה".

📜 **כתוב:** "וּמוֹדִים שֶׁלֹּא יָבֹר מֵעַל פִּי מְגוּרָה"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "לְמַעְלָה לְהַרְאוֹת יָפוֹת, וְאֶת הַפְּסֹלֶת שֶׁבְּתוֹכוֹ לֹא בָּרַר".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: שלושה משפטים שפוגעים (5 דקות)
2. משנה י: שלוש דוגמאות לאונאת דברים, והרע"ב על "ויראת" (12 דקות)
3. משנה יב: תחנות בזוגות (ערבוב, ממתקים, הורדת מחיר, "גונב את העין") (13 דקות)
4. דיון: שיווק לגיטימי או הטעיה? פרסומות מימינו (8 דקות)
5. שאלה בסגנון בגרות (סעיף א) וכרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מנו שלוש דוגמאות לאונאת דברים מן המשנה.
2. מה רשאי התגר לעשות, ובאיזה תנאי?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרע"ב, למה נאמר "ויראת מאלהיך" דווקא באונאת דברים?
2. במה נחלקו רבי יהודה וחכמים על חנווני שמחלק ממתקים לילדים, ומה הנימוק של כל צד?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם "לשאול מחיר בלי לקנות" באתר אינטרנט הוא אונאת דברים? נמקו.
2. מבצע "1+1" או צילום מוצר מוגזם בפרסומת: "מפרכסין" או שיווק כשר?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משניות י ו-יב בפרק ד של מסכת בבא מציעא.

א. כתבו שתי דוגמאות לאונאת דברים, והסבירו לפי הרע"ב מדוע בפסוק על אונאת דברים נאמר "ויראת מאלהיך". (7 נקודות)

ב. הסבירו את הביטוי "אין מפרכסין", וכתבו מהו טעם האיסור. (6 נקודות)

ג. הציגו את מחלוקת רבי יהודה וחכמים על "לא יפחות את השער", וכתבו כמי ההלכה. (7 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- דיון אזרחי: חוק הגנת הצרכן ופרסום מטעה, מול "אין מפרכסין" ו"גונב את העין".
- שיח פוגעני ברשתות: אונאת דברים כמושג שימושי לבריונות ברשת ולתיוג אנשים לפי עברם.
- כלכלה: תחרות במחירים טובה לצרכן או פוגעת בעסקים קטנים? המחלוקת במשנה כמודל.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- "ויראת מאלהיך": מצוות שתלויות בכוונת הלב, והקשר לרש"י ולגמרא על "דבר המסור ללב".
- ההלכה כחכמים ("וְכֵן הֲלָכָה" ברע"ב) על הורדת מחיר, והלכות אונאה בשולחן ערוך כהמשך.
- רגישות לבעל תשובה ולגר: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה" כמצווה, ודיון בכבוד מי שבחר בדרך חדשה.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלת היחידה: יושר הוא לא רק לא לגנוב כסף. כל תלמיד כותב משפט אחד שהוא מחליט לא להגיד יותר, ולמה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

כדאי לבקש מהתלמידים להביא פרסומת או תמונת מוצר לשיעור. בדוגמה על בעל תשובה ובן גרים יש להיזהר מלכוון לתלמידים בכיתה. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

שלוש דוגמאות לאונאת דברים, "ויראת מאלהיך", מקרי מסחר ממשנה יב ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, בבא מציעא ד, 10 (ספריא)
- משנה, בבא מציעא ד, 12 (ספריא)
- רע"ב על בבא מציעא ד, 10 (ספריא)
- רע"ב על בבא מציעא ד, 12 (ספריא)

מחוון: אונאת דברים, ו"גונב את העין"

1. **חלק א:** (1) לשאול "בכמה חפץ זה" בלי לרצות לקנות; להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים; להזכיר לבן גרים את מעשי אבותיו. מקבילות: שאלת מחיר מוכרת בלי כוונה, הזכרת עבר של תלמיד, הערות על מוצא. (2) כי רק לבו של המדבר יודע "אִם לָרָעָה מִתְכַּוֵּן אִם לְטוֹבָה".
2. **חלק ב:** (1) מותר: כולם יודעים שהוא קונה מאנשים רבים. (2) אסור: "מִתְכַּוֵּן לְעָרֵב", השכנים סבורים שכל הפירות מהמקום המשובח. (3) מותר לפי חכמים (רבי יהודה אוסר). (4) אסור: "כְּגוֹנֵב אֶת הָעַיִן". (5) אסור: "אֵין מְפַרְכְּסִין".
3. 🎓 **בגרות:** רבי יהודה: אסור, "מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַרְגִּיל לָבֹא אֶצְלוֹ וּמְקַפֵּחַ מְזוֹנוֹת חֲבֵרָיו". חכמים: "זָכוּר לָטוֹב", "שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אוֹצְרֵי פֵּרוֹת מוֹכְרִין בְּזוֹל". הלכה כחכמים. עמדה אישית מנומקת.

> 🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. לשאול מחיר בלי כוונה לקנות; להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים; להזכיר לבן גרים את מעשי אבותיו. "ויראת": רק לבו של המדבר יודע אם כוונתו לרעה או לטובה. ב. אין מייפים סחורה (בהמה, כלים) כדי להטעות; טעם: הטעיה, גניבת דעת. ג. רבי יהודה: לא יוריד מחיר, כי מרגיל קונים לבוא אליו ומקפח את פרנסת חבריו; חכמים: "זכור לטוב", כי כך גם האוצרים מוכרים בזול. הלכה כחכמים.